

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ М.МІХНОВСЬКОГО В ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ УНП

Розвиток політичної думки в Україні з середини ХІХ ст. показав, що вже сформувався і наявно існував український національний рух, однак він був дуже слабким з причини відсутності чіткої національної ідеології. У 90-х роках ХІХ ст. виникає альтернатива українофільству і соціалізму – націоналізм, який здобув визнання не лише галицько-української громадськості, але й охопив радикально налаштованих молодих студентів Наддніпрянщини. Закономірно, що їхні прагнення та настрої відповідним чином відбивалися на розвитку національного руху і здобутках у національній справі.

Революційні настрої наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. поступово охопили всі верстви суспільства¹, яке відчуло потребу організуватись у політичну формацію. Політичні партії в Східній Україні виникли і змогли поширити свої ідеї національних домагань завдяки наявності відповідних соціально-економічних, ідейних і організаційних передумов, а їх формування стало закономірним результатом діалектично-поступового розвитку українського національного відродження, починаючи з кінця ХVІІІ ст. і завершуючи початком ХХ ст.

З виникненням українських партій в Наддніпрянській Україні національні змагання українців у складі Російської імперії набули якісно нових рис, оскільки відбулося поєднання політичних і культурних засад українського руху, а ідея національного відродження знайшла своє вираження у програмах та діяльності українських політичних партій, що діяли на початку ХХ ст. Більшість з них сформувалась на основі двох базових організацій: Революційної української партії та Всеукраїнської безпартійної загальної організації. Так, на основі РУП сформувались НУП (1902 р.) – перша українська націоналістична партія, і УСДРП (1905 р.), а на базі Всеукраїнської безпартійної загальної організації – УДП, УРП, УРРП². Поступово, в міру їхнього організаційно-політичного відокремлення і дозрівання, формувался конкретний вектор політичної орієнтації партій та їх програмних вимог, включаючи національні.

Виразником і одним з активних речників самостійницької течії українського національного руху кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. був Микола Іванович Міхновський, продовжувач старовинного роду Міхновських, корені якого простежуються ще з ХVІІ ст. де плекалася повага до славного і трагічного минулого України³. Зі студентських років включившись в громадсько-політичне життя, Міхновський приєднався до українофілів, хоча жоден з них, навіть найавторитетніший на той час письменник Олександр Кониський, не став його духовним орієнтиром, скільки відкидав аполітизм і поміркованість, які десятиліттями плекалися в українофільських громадах. “Я запевнився, що нема другої путі до загального добра, як освіта народу, разом з нею моральне виховання: досягти свого можна лишень школою, книжкою, проповіддю на народній мові і приміром життя. Іти сією стежкою – і значить бути українофілом...”⁴, – з цим твердим переконанням О.Кониського, яке відображало пануючі серед українофілів настрої, молодий М.Міхновський не міг погодитися. Його ідеалом з дитинства був пророк національного відродження Т.Г.Шевченко, у творчості якого він вбачав прямий заклик

до боротьби за самостійність України. Остаточно погляди радикально налаштованого молодого студента сформувалися під впливом таємної студентської організації “Братство тарасівців”, яка оголосила своєю метою здобуття національної свободи, побудови власної державності, активним членом її Міхновський став у 1891 р. Тарасівці склали свою програму, яка була надрукована у 1893 р. у Львові. Обстоюючи повну автономію України, вони наголошували, що “Україна була, єсть і буде завсіди окремою нацією”. “Україна під гнетом; і після закону людської психології вона підіймає свій національний прапор. Тим ми як діти України, як сини свого народу – єсьмо націоналами і перед цим дбаємо про те, щоб дати своєму народові волю національну”⁵. У Києві М.Міхновський утворює найчисленнішу групу тарасівців, яка проводила агітацію серед студентства. У 1892 р. під його головуванням відбувається таємний з’їзд організації, але в 1893 р. поліції вдалося розкрити “Братство тарасівців”, і після арештів воно припинило існування. Щоб уникнути арешту і заслання, оскільки у поліції М.Міхновський був на особливому рахунку, він у 1899 р. переїжджає з Києва до Харкова і надовго зв’язує з ним свою долю.

Швидко здобувши авторитет серед української громадськості міста, Міхновський на початку 1900 р. разом із харківською студентською громадою влаштував концерт, присвячений столітньому ювілею поеми І.П.Котляревського “Енеїда”. 19 лютого того ж року він виступив перед учасниками шевченківського свята, організованого нелегальною полтавською студентською громадою, заявивши про необхідність збройної боротьби за права українського народу. Через тиждень, 26 лютого, з подібною промовою М.Міхновський виступив на шевченківському святі у Харкові. Промовець розраховував на молодіжну аудиторію, намагаючись вирвати її з-під впливу аполітичних українофілів. Його розрахунок виправдався. Про промову М.Міхновського в Полтаві і Харкові заговорили у всіх українських громадах.

Саме у цей час, на початку лютого, за ініціативою чотирьох харківських студентів Д.Антоновича, Б.Камінського, Л.Мацієвича і М.Русова було прийняте рішення про утворення Револуційної української партії (РУП), що стала першою на Наддніпрянщині політичною партією. Провідники нової партії змушені були шукати програмні основи своєї організації і звернулися до харківського адвоката М.Міхновського з пропозицією розробити проект нової програми. Міхновський, сам завзятий націоналіст, узагальнив свої ідеї в окремій брошурі, написав “програму”, власне декларацію, що була видана за допомогою членів УСДП Галичини Є.Косевича і В.Старосольського у Львові в середині 1900 р. під назвою “Самостійна Україна” у кількості 1 тис. примірників⁶.

У брошурі М.Міхновського нічого не говорилося про внутрішній лад, устрій самостійної України, що викликало незадоволення тієї частини партійців, які першочергову увагу приділяли соціально-економічним проблемам. Тим більше, що соціальний аспект ще від часів кирило-мефодіївців посідав значне місце в ідеології українського визвольного руху. А наприкінці XIX ст. протест проти соціального поневолення почав набувати все більше і більше радикально-соціалітичного вигляду, оскільки різноманітні соціалістичні вчення, насамперед марксизм, здобували зростаюче визнання і популярність серед української інтелігенції, в першу чергу серед молоді. З іншого боку, на світогляд української інтелігенції здійснювала свій вплив і теоретична спадщина “Братства тарасівців”, викладена в “Декларації віри молодих українців”. У цьому документі здобуття національної волі пов’язувалося з вирішенням соціальних проблем (аграрного питання, робітничого та ін.) на користь трудящих⁷. Брошура М.Міхновського не враховувала необхідності поєднання національних і со-

ціально-економічних вимог. Львівський молодіжний журнал “Молода Україна”, який в цілому підтримував заклик до самостійності, відзначив, що у змальованій автором “Самостійної України” незалежній державі “не зігріється жоден селянин. Така Україна хороша хіба що для українського панства та інтелігенції”⁸.

Звичайно, гасло відкритої боротьби за самостійну Україну було важливим, оскільки самостійність була і є передумовою вільного розвитку українського народу. Але з погляду політичного, брошура “Самостійна Україна” не була в повному розумінні програмою, бо питання тактики і стратегії політичної боротьби окреслені в ній дуже побіжно⁹. Це був радше крик наболілого серця національно свідомого українця. Як згадує В. Андрієвський, “Самостійна Україна” палила мозок, від неї в мене кипіла кров”¹⁰. “Назріла пора, щоб з площини думок український націоналізм вийшов у дію. Духовно політичній основі під революційні дії націоналізму завдячуємо головню провідній постаті українського національно-політичного відродження – Миколі Міхновському”¹¹.

Публікація брошури М. Міхновського викликала ряд суперечливих відгуків і рецензій сучасників. Своєрідною рецензією на цю програму був коментар Степана Томашівського: “Вже сам заголовок твердить ціль і характер брошури. Могутній національний рух ХІХ ст. не минув і нас і скристалізувався в ідеалі Самостійної України. Ідея як така природна, як і кожна з поміж великих гуманних ідей в історії людства у всіх часах”¹².

Наприкінці 1901 – на початку 1902 рр. під керівництвом Міхновського постала політична організація прибічників незалежної України – Українська народна партія (УНП).

В інформації щодо коренів і бази формування УНП існують діаметрально протилежні погляди. Переважна більшість дослідників вважає, що УНП утворилася внаслідок виходу з РУП влітку 1902 р. націоналістичних самостійницьких елементів, які об’єдналися в політичну організацію під зверхністю М. Міхновського¹³. Цей погляд домінував у радянській історіографії. Ще в кінці 1940-х – середині 1950-х років Ф.Є. Лось та А.М. Іванов зазначали, що першим відокремилось від РУП саме “націоналістичне крило” в особі Української народної партії, котру вони вважали шовіністичною¹⁴. На сучасному етапі історіографії стверджується думка, що УНП виникла на власній ідейній та організаційній основі¹⁵, оскільки вже наприкінці жовтня 1902 р. серед адвокатів Харкова поширювалися “10 заповідей УНП”. А РУП на той час перебувала ще на самостійницьких позиціях¹⁶. Очевидно, цих доказів недостатньо для категоричного висновку про самостійну і організаційну основу УНП. Щодо ідейних основ УНП, то необхідно зазначити, що вони були сформульовані тим же М. Міхновським ще до утворення партії і взяті на озброєння національно-радикальною течією РУП самостійницького спрямування.

Міхновський став вождем і головним ідеологом УНП, автором майже усіх її видань. Це була виразно націоналістична група. Одномумцями Міхновського були брати О. і С. Макаренки, брати В. і М. Шемети, брати В. і Г. Шевченки, М. Біленький та Є. Любаревський-Письменний. Їм співчував О. Степаненко. Як і інші українські політичні організації, УНП хотіла знайти прихильників серед робітників і селян. Головною метою УНП було відірвання України від Росії. Ця партія, як і інші партії Наддніпрянщини, заснувала була своє видавництво за кордоном (у Чернівцях та у Львові)¹⁷. Свого часу О. Лотоцький та М. Голубець характеризували позицію УНП як

таку, що відтворювала глибинні інтереси широких народних мас в плані виборювання української державної самостійності¹⁸.

Перші роки існування Української народної партії – період найбільш плідної теоретичної роботи М.Міхновського. Це була відчайдушна спроба повести національно-визвольний рух українського народу по шляху самостійництва. У 1902-1904 рр. написані відозви і прокламації: “Робітницька справа в програмі УНП”, “Справа української інтелігенції в програмі УНП”, “Робітницьке свято Першого Травня”, “Десять заповідей УНП”. Зміст цих видань узагальнено в програмі партії, виданій 1906 р. у Львові. Програмні документи УНП складають цілий етап у розвитку української політичної думки. Борючись з так званим масовим соціалістичним москвофільством української інтелігенції у визвольному русі, М.Міхновський затаврував хворобу національної неповноцінності, роздвоєності українського освіченого суспільства, критикуючи перевертнів малоросів, проповідував радикальні націоналістичні ідеї. Досить звернутися до брошури “Робітницька справа у програмі Української народної партії”. У ній, зокрема, стверджувалося: “...Організування усіх українських робітників в одну національну армію з метою вигнання з України усіх зайд, хто б вони не були, і захоплення в свої руки усієї промисловості, націоналізація її чи шляхом права, чи шляхом примусу – се становить ціль української народної партії в сфері робітницького питання, яка всюди і завсіди тримається сього правила. Україна з її добрами тільки для українців, а не для чужинців”¹⁹. Міхновський у своїй брошурі відкидає марксистський заклик “Пролетарі усіх країн, єднайтеся!” вихолячи з того, що “робітницький рух нині вступив у нову фазу свого розвою: він став із космополітичного національним”, і протиставляє свій: “Робітники поневоленних націй, єднайтеся для спільної боротьби за свої національно-політичні, духовні й екологічні інтереси проти пануючих націй, під умовою обопільного признання своїх національних прав”. М.Міхновський попереджував, що становище робітників України не покращиться після перемоги в Росії її пролетаріату. “Горе тій поневоленій нації, – застерігав він, – що дочекається панування демократизованої нації”²⁰.

Великого розголосу набув твір М.Міхновського – своєрідний маніфест, катехизис самостійників – “Десять заповідей УНП”, написаний у 1903 р. і широко відомий в Україні і за кордоном.

Політичні погляди автора “Заповідей” відображали націоналістичну ідеологію всієї партії: “1. Одна, єдина, нероздільна від Карпатів аж до Кавказу, самостійна, вільна демократична Україна – республіка робочих людей – от се національний всеукраїнський ідеал. Нехай кожна українська дитина тямить, що вона народилась на світ на те, щоб здійснити свій ідеал.

2. Усі люди твої брати, але москалі, ляхи, угри, румуни та жиди суть вороги нашого народу, аж поки вони панують над нами і визискують нас.

3. Україна для українців. Отже вигонь звідусіль з України чужинців-гнобителів.

4. Усюди і за всі годи вживай української мови. Хай ні дружина твоя, ні діти твої не поганяють твоєї господи мовою чужинців гнобителів.

5. Шануй діячів рідного краю, ненавидь його ворогів, зневажай перевертнів-відступників і добре буде цілому твоєму народу і тобі.

6. Не вбивай Україну своєю байдужістю до всенародних інтересів.

7. Не зробися перевертнем-відступником.

8. Не обкрадай власного свого народу, працюючи на ворогів України.

9. Допомагай своєму землякові наперед усіх. Держись купи.

10. Не бери собі дружини з чужинців, бо твої діти будуть твоїми ворогами. Не приятелюй з ворогами нашого народу, бо ти додаєш їм сили і відваги, не дій у купі з гнобителями нашими, бо ти зрадник будеш”²¹.

Попри утопізм цих ідей, “Декалог” М.Міхновського був кроком уперед в розвитку національної думки, відбивав психологію людей, які перебували в стані важкої і тривалої боротьби за своє існування як представників окремої нації з давньою і славною історією. “Ми боремося проти чужинців не тому, що вони чужинці, а тому, що вони експлуататори”, – пояснював свою позицію М.Міхновський²².

“Десять заповідей УНП” – один з найгостріших документів самостійницького руху в Україні, написаних М.Міхновським. Цей документ зазнав найжорстокішої критики з боку політичних противників УНП. Справді, ряд положень “Заповідей” відображали явно викривлене світосприймання, і їх можна характеризувати як націонал-шовінізм і расизм. Слід зауважити, що “Декалог” вплинув на пізнішу оцінку всієї діяльності М.Міхновського, бо всі інші документи розглядалися крізь призму цих “заповідей”. Такої точки зору дотримувалась значна частина сучасників. С.Петлюра в своєму огляді “З українського життя” писав: “Вже від початку свого заснування УНП виявила себе в своїх програмових-партійних виданнях як партія націоналістична з усіма негативними шовіністичними рисами національної обмеженості і вузькості. Резолюції партії по різних питаннях українського життя і загальна тенденція усіх літературних видань її відзначалась часто нетолерантністю, а то й чистою ворожнечею”²³. Самі ж члени УНП, пояснюючи свою провідну тезу “Україна – для українців”, обґрунтовували її не чим іншим, як тільки правом української національної спільноти вільно господарювати на своїй землі, вести боротьбу проти російських чи зрусифікованих урядовців, поміщиків чи капіталістів різних національностей, які експлуатують український народ, прагнуть зрусифікувати його, позбавити національних коренів. Таким чином, “Десять заповідей УНП” були спрямовані тільки проти чужинців-експлуататорів та тих, хто прагнув зденационалізувати українців.

Але переважна більшість опонентів УНП продовжувала негативно оцінювати теоретичні орієнтири і практичну діяльність М.Міхновського і партії. Уже згаданий раніше один із лідерів українських соціал-демократів С.Петлюра застерігав українську громадськість від шкідливого і небезпечного впливу УНП, “практична діяльність котрої утворюватиме вдячний ґрунт для зросту серед українського населення таких несимпатичних явищ, як антисемітизм, русофобія і навіть людожерство до інших національних елементів України”²⁴. Однак, варто зауважити, що максималізм М.Міхновського примушував українські політичні партії постійно тримати в полі зору національне питання. Після критичних оцінок “Заповідей” М.Міхновський вносить до своїх наступних програмових розробок деякі соціалістичні елементи, щоб інтегруватись в політичне життя України. Як про це згадував член УНП С.Шемет, “ця гра в соціалізм була досить несерйозною демагогією, якою Міхновський, доведений до страшної розпуки невдалими спробами захопити українською національно-самостійною ідеєю ширші кола активної молоді, намагається своєї мети під покришкою соціалізму таки досягнути”²⁵.

З урахуванням нових тенденцій М.Міхновський у 1906 р. опублікував програму УНП. “УНП, – зазначалося у програмі, – визнає соціалістичний ідеал як єдиний, котрий може остаточно задовольнити український та інші народи, знищити визиск, безправ’я, сучасний устрій, збудований на насиллі, примусі, нерівності і пануванні”. Відповідно до цього, УНП оголосила себе партією “робітницької маси українського

народу..., українського міського пролетаріату”²⁶. Вирішення соціально-економічних питань було тісно пов’язане з національним, оскільки звільнення поневолених націй у всьому світі розглядалося як найважливіша передумова розв’язання соціальних питань. “Розв’язання національного питання, – підкреслювалося в програмі партії, – єсть тим кроком, через який народи вступають в чистий святий храм соціалістичного устрою, де не буде ані насилля, ані гніту, ані визиску, де буде вільна праця вільних людей”²⁷. Отже, М.Міхновський, віддаючи належну данину тодішньому захопленню соціалістичним устроєм, ставив завдання партії на чітко національні основи. Розв’язання в соціалістичному напрямі соціально-економічних питань може бути здійснене з користю для даного народу лише тоді, коли цей народ матиме свою власну самостійну державу. А тому найважливішою передумовою, був переконаний М.Міхновський, для будівництва українськими робітниками і селянами соціалістичного економічного ладу є здобуття вільної, самостійної Української Держави.

Розуміючи вороже ставлення до його ідей з боку українства, М.Міхновський писав: “Головна причина нещастя нації – брак націоналізму серед старшого заgonу її... Націоналізм – це велетенська і непоборна сила, яка яскраво почала проявлятися в ХІХ столітті. Під її могутнім натиском ламаються непереможні, здається, кайдани, розпадаються великі імперії і з’являються до історичного життя нові народи, що до того часу покійно несли свої рабські обов’язки супроти чужинців-переможців. Націоналізм єднає, координує сили, жене до боротьби. Запалює фанатизмом поневолені нації в їх боротьбі за свободу”²⁸. Націоналізм Міхновського – це, головним чином, оборонний, захисний націоналізм. Це антитеза, протидія великодержавному шовінізму панівних націй, але націоналізм Міхновського виходив за оборонні межі і набирив явно агресивних рис національної нетерпимості і навіть ворожнечі.

Така категоричність лідера УНП викликала не тільки велику кількість критиків-опонентів самостійників, але й поміркована частина українців сприймала націоналізм УНП з осторогою, бокувала від її відвертого націоналізму. У зв’язку з цим, не лише партія, а в першу чергу особистість М.Міхновського, його поведінка, яка шокувала громадськість, мали досить обмежені можливості для співпраці з національно-ліберальними й іншими українськими політичними організаціями та українською інтелігенцією. Міхновський був дуже різким у висловах, казав правду в очі, дуже часто вступав у суперечки. В.Андрієвський згадував про відкриття пам’ятника І.Котляревському у Полтаві в 1903 р.: “Перебіг подій був такий: насамперед читали по-українськи свої привіти “австрійські” українці. Коли ж вони скінчили, на сцену вийшла п.Андрієвська й почала по-українськи свій привіт від Чернігівського земства, Трегубов (міський голова) зупинив її, заявивши, що він не може дозволити промову українською мовою. Сталося замішання і не знати було, як вийти з ситуації.

Тоді на сцену виступив М.Міхновський і заявив: “Мене послано вітати Полтавську Думу з нагоди великого українського свята – вшанування сина українського народу і славного українського поета Івана Котляревського. Харківська українська громада передала мені привіт в мові поета. Якщо ж мені заборонено відчитати в нашій мові, то я в другій мові не вважаю можливим це зробити. Тому передаю пану голові обгортку з привіту, а самий текст зверну моїм землякам у Харкові”²⁹. Якось під час перебування в Петербурзі М.Міхновському довелося зустрітися зі своїм земляком, відомим російським письменником В.Короленком. Коли його представляли Міхновському, то останній сказав: “Я ренегатам руки не подаю”³⁰.

До критики М. Міхновського долучилися і російські соціал-демократи. Газета “Искра” за 1904 р. про Міхновського та його ідеї писала, що “первой официальной брошюрой РУП была дико шовинистическая “Самостійна Україна”. На ней не так отразился шовинизм партии, как шовинизм ее автора, который, к слову сказать, к партии никогда не принадлежал”³¹.

В атмосфері гострої критики та початку занепаду УНП Міхновський прагнув використати пресу для популяризації своїх поглядів. У 1905 р. в Галичині разом з О. Макаренком почав налагоджувати видання газети “Самостійна Україна”. У газеті був опублікований проект Конституції під назвою “Основний закон “Самостійної України” Спільки народу українського”. Повідомлялося, що проект основного закону підготовлено групою членів УНП. Враховуючи, що всі програмні документи партії готувалися за активної участі лідера УНП та редактора “Самостійної України” М. Міхновського, можна припустити його авторство в цьому конституційному проекті.

У Конституції Спільки народу українського Росія зовсім не згадується, а в основу покладено принцип повної самостійності України, котра включає 9 вільних і самоправних земель, утворених на підставі своїх природних особливостей та окремішності і заселених українцями: Чорноморська Україна, Слобідська Україна, Степова Україна, Лівобережна Україна або Гетьманщина, Північна Україна, Полісся або Гайова Україна, Підгірська Україна, Горова Україна і Понадморська Україна. Кожна земля становила, за конституцією, спілку вільних і самоправних громад, а межі земель і громад мали визначатися окремим законом.

В Основному законі також пропонувалося створення президентської республіки, де законодавча влада належить раді представників та сенату. Ідея двох палат (“хат”) парламенту базувалася на врахуванні національно-економічних відмінностей земель. Сенат складався з депутатів, обраних від кожної землі, а рада представників – з депутатів від рівних виборчих округів. Право обирати мав кожний громадянин, якому виповнилося 25 років. А право бути обраним мав кожний українець від 25 до 70 років, який вмів говорити, читати і писати по-українськи.

Виконавчу владу, за Основним законом, очолює президент Всеукраїнської Спільки, котрий обирається всім народом через плебісцит на 6 років. Він призначає й усуває міністрів, всіх судових урядників, є головнокомандувачем збройних сил, стежить за дотриманням законів у державі, має право амністії для засуджених, але не може скористатися ним щодо міністрів.

Заборонялося займати міністерські посади не українцям за походженням. Міністри не мали права голосу в обох палатах парламенту і були їм підзвітні. Для притягнення міністрів до судової відповідальності, потрібний був дозвіл ради представників. Судив міністрів вищий касаційний суд.

Основний закон Спільки народу українського всю судову владу передавав судам і суддям. Вищою судовою інстанцією у Всеукраїнській Спільці був вищий касаційний суд. Конституція “Самостійної України” визначала принципи формування судів, порядок судочинства, прерогативи різних судів і суддів³².

Отже, в проекті Конституції було детально розроблено політичний устрій самостійної України, окреслено права українців, принципи формування, межі діяльності і компетенція різних гілок влади, суть місцевого самоврядування, розроблені інші питання державотворення. Проект обстоював суверенність України, націоналізацію земель з викупом її в українських поміщиків і без викупу у чужих, рівність усіх класів перед законами, особисту свободу, демократичний лад. Конституція Спільки народу

українського свідчила про значний крок уперед національно-радикального крила українського руху, яскраво репрезентованого М.Міхновським, у формуванні новітньої державницької ідеології, яка надавала пріоритетного значення власній державі в справі національного визволення і розвитку.

Українські соціал-демократи відкидали вимогу державної самостійності України як “шкідливу для справи соціалізму” і обґрунтовували автономію України у межах єдиної федеративної всеросійської республіки. “До обох тих концепцій тодішніх українських соціалістів – до питання автономії й федерації України з Московщиною, займає Міхновський в програмі УНП чітке становище”³³. “Ідучи до повної незалежності українського народу, до здобуття останнім права повного само призначення, – писалося в програмі УНП, – ми підпіраємо і автономні вимоги українських партій. Але аби автономія була не фіктивною, а дійсною...”³⁴. Не відмовляючись від ідеї незалежності України і розуміючи недосяжність її найближчим часом, керівництво УНП висловило на програмному рівні згоду на національно-територіальну автономію України в межах Російської федеративної республіки. Навіть вузька автономія, на думку М.І.Міхновського, була вигідніша для України порівняно з політичним безправ’ям українського народу.

Таким чином, М.Міхновський допускав автономію України лише за умови, що вона вважатиметься не остаточною метою політичної боротьби українського народу, а тільки етапом на шляху до головної мети – до здобуття повної незалежності українського народу. Саме національним радикалізмом перша українська націоналістична партія відрізнялася від українських соціалістів і українських лібералів, для яких автономія проголошувалася кінцевою метою, а незалежність – утопічною і шкідливою. М.Міхновський не відкидав принципово федерації за умови, що такої федерації схоче український народ, але поки він згодиться на таку федерацію, він створить свою самостійну, власну державу. “Ми визнаємо, – писав М.Міхновський, – тільки добровільні федерації народів, ... аби два чи більше народів жило в згоді та любови, треба: 1. Аби вони користали рівними правами. 2. Аби оден нарід другому не тільки не перешкоджав, а помагав досягти його цілі. Коли сего нема, нема ніякої рації народам жити вкупі”³⁵.

Отже, в програмі УНП про державність України йшлося дещо в іншому ракурсі, аніж у брошурі “Самостійна Україна”. Перш за все, М.Міхновський проаналізував ідею федералізму і обґрунтував висновок про добровільні федерації уже вільних народів. Росія, Австрія, Німеччина та інші держави, за М.Міхновським, повинні були попередньо розпастися. Нові добровільні федерації мали скластися зовсім не в межах сучасних держав, а в залежності від інтересів кожної нації. Можуть бути федерації українців і чехів, поляків і руських і т.д.³⁶

Звертаючись до проблем автономії, М.Міхновський використав і спадщину М.Драгоманова, зазначаючи, що для майбутньої України небезпечною була б і надмірна централізація. З метою уникнення бюрократичної централізації, самостійну Україну планувалося будувати як спілку “вільних і самоправних українських земель, що різняться умовами життя”. На відміну від М.Драгоманова, М.Міхновський зробив у програмі наголос на етнічному чинникові і, як наслідок, соціально-економічних зв’язках.

Після виходу програми УНП в українській пресі з’явилося кілька статей, присвячених її аналізу. “УНП ніякої еволюції не зазнала, – відзначалося в газеті “Рада”, – бо в партійній програмі, вказаній впочатку 1906 р. домагання самостійної України

стоїть по-старому. Нарешті, з'їзд УНП, що відбувся весною цього року (1907 р.), який категорично висловився за це домагання³⁷. Слід зазначити, що УНП та її лідер М.Міхновський були досить послідовними у пропаганді революційних шляхів досягнення державності України.

Після поразки революції 1905 р. можливості пропаганди самостійницьких поглядів різко звузилися. Внаслідок розколу, що стався в УНП 1906 року, від неї відійшла група "автономістів", яка прагнула легалізуватися, аби взяти участь у виборах до Думи. Після цього УНП починає поступово розчинятися серед інших партій. Хоч ще у 1907 р. провела свій з'їзд, залишаючись на позиціях націоналізму, а гасло самостійності, кинуте М.Міхновським і його партією, не знайшло, як зазначає М.Голубець, надто гучного відгону. "...На Наддніпрянщині не виходило українське громадянство поза ідеал національно-територіальної автономії, вважаючи самостійність України коли не утопією, то музикою далекої-далекої майбутності"³⁸. Та й націоналізм серед українства тоді ще не сприймався, бо він вимагав рішучих дій, а справі поширення націоналістичних ідей заважала низька національна свідомість українства, насамперед інтелігенції, не численність УНП, особистість М.Міхновського, та й неясне становище у політичному житті України на початку ХХ ст. Дуже яскраво характеризує тогочасне українство С.Петлюра у своєму листі до Дм.Дорошенка: "Українці поділилися на якісь групи між собою. Кожний себе вважає розумнішим за всіх, постійні бійки, образи, просто противно й гидко"³⁹.

¹ Лось А. Революція 1905-1907 років на Україні. – К., 1955. – С.79.

² Меша В.Г. К вопросу о национальном движении в Украине начала XX века (Очерк историографии до 1917 г.). – Донецк, 1995. – С.20.

³ Курас І.Ф., Турченко Ф.Г., Геращенко Т.С. М.І.Міхновський: постать на тлі епохи // УІЖ. – 1992. – № 9. – С.77.

⁴ Сиваченко М. Олександр Кониський і його проза // Олександр Кониський. Вибрані твори. – К., 1986. – С.24.

⁵ Програмові засади Братства Тарасівців: Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. – Мюнхен, 1983. – Т.1. – С.20-24.

⁶ Доклад Центрального Комітету Революційної Української Партії Міжнародному Соціалістичному Конгресови в Амстердамі. – Львів, 1904. – С.12.

⁷ Головченко В. Від "Самостійної України" до Союзу Визволення України: Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. – К., 1996. – С.10, 12.

⁸ Молода Україна. – Львів, 1900. – Ч.6. – С.241.

⁹ Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – К., 1993. – С.35.

¹⁰ Андрієвський В. Три громади. Спогади з 1880-1917. – Львів, 1936. – С.129.

¹¹ Кухар Р. Філософські основи українського націоналізму // Визвольний шлях. – Т.У.П. 1963. – С.741.

¹² Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф.401. – Оп.1. – Спр.110. – С.18-19.

¹³ Касьянов Г. Український соціалізм: люди, партії, ідеї (початок ХХ сторіччя) // Політологічні читання. – 1992. – № 2. – С.106; Наумов С. Питання української державності в діяльності Революційної Партії (РУП) // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – Т.3. – Харків, 1994. – С.12

¹⁴ Лось Ф.Є. Передмова // Революція 1095-1097 рр. на Україні. Збірник документів та матеріалів. – К., 1949. – С.ХVIII; Иванов А.М. Революция 1905-1907 гг. в национальных районах России. Сб. статей под ред. А.П.Панкратовой, А.Л.Сидорова. – М., 1955. – С.60.

¹⁵ Головченко В. Вказ. праця. – С.28.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Курас І.Ф., Турченко Ф.Г., Геращенко Т.С. Вказ. праця. – С.76-91.

¹⁸ Голубець М. Рік грози і надій 1914-й. – Львів, 1934. – С.48; Лотоцький О. Сторінки минулого. – Ч.2. – Варшава, 1933. – С.308.

¹⁹ Робітницька справа в програмі Української народної партії. – Чернівці, 1902. – С.31.

²⁰ Там само. – С.31-32.

²¹ ЦДІА України в м.Києві. – Ф.304. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.57.

²² Там само. – Оп.2. – Спр.22. – Арк.50.

²³ Петлюра С. З Українського життя // Україна. – К., 1907. – Т.1. – С.56.

²⁴ Петлюра С. Вказ. праця. – Т.2. – Кн.2. – С.64.

²⁵ Шемет С. Микола Міхновський // Хліборобська Україна. – 1924-1925. – Кн.V. – С.11.

²⁶ Програма УНП. – Чернівці, 1906. – С.1.

²⁷ Самостійна Україна. Збірник програм українських політичних партій початку ХХ ст. – Тернопіль, 1991. – С.39.

²⁸ Міхновський М. Справа української інтелігенції в програмі УНП. – Лондон, 1967. – С.32.

²⁹ Голобуцький О., Кулик В. Історія українського політичного руху (друга пол. ХІХ ст. – 1917 р.) // Академія. Гуманістичний альманах. – Б.м., Б.р. /Під ред. Ярослава Тинченка. – К., 1994. – С.60.

³⁰ Андрієвський В. Микола Міхновський. – Там само. – С.599.

³¹ Голобуцький О., Кулик В. Вказ. праця. – С.60.

³² Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія Української Конституції. – К., 1993. – С.60-66.

³³ Мірчук П. Микола Міхновський: Апостол української державності. – Філадельфія, 1960. – С.35.

³⁴ Самостійна Україна. Збірник програм... – С.52.

³⁵ Там само.

³⁶ Там само. – С.38.

³⁷ Рада. – 1907. – № 172. – С.1.

³⁸ Голубець М. Рік грози і надій 1914-й. – Львів, 1934. – С.48.

³⁹ ЦДІА України в м.Києві. – Ф.275. – Оп.2. – Спр.33. – Арк.416.

Оксана Тимошенко.

Розвиток української національної ідеї М.Міхновського в період діяльності УНП.

Стаття присвячена аналізу політичної спадщини М.Міхновського та його діяльності як лідера Української Народної Партії. Показано еволюцію поглядів лідера УНП щодо побудови самостійної України через відродження національних ідеалів в українському політичному середовищі. Зроблено висновок про еволюційну зміну в поглядах і позиції Міхновського щодо державно-національного статусу України в складі Російської імперії.

Oksana Timoshenko.

Development of the Ukrainian national idea of M.Mikhnovsky is in the period of activity of UFP.

The article is devoted the analysis of political legacy of M.Mikhnovsky and his activity as a leader of Ukrainian Folk Party. The evolution of looks of leader UFP is rotined in relation to the construction of independent Ukraine through the revival of national ideals in the Ukrainian political environment. A conclusion is done about an evolutionary change in looks and position of Mikhnovsky in relation to state national status of Ukraine in composition of the Russian empire.